

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**Розвиток пізнавальних здібностей у дітей дошкільного віку з
тяжкими порушеннями мовлення**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: здобувачка 2 курсу 09-291М групи_
Спеціальності 016 Спеціальна освіта 016.01 Логопедія
Освітньо-професійної (наукової) програми Логопедія
Левченко Таїсія Сергіївна

Керівник: кандидатка педагогічних наук,
доцентка Кабельнікова Н.В.
Рецензент: доцентка кафедри логопедії
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка Ласточкина О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	6
1.1. Історичний та сучасний спекти дослідження пізнавальних здібностей дітей в загальній та спеціальній педагогіці та психології.....	6
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.....	12
1.3. Особливості пізнавального розвитку дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.....	18
РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ ТА ЗМІСТ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	25
2.1. Організація та зміст експериментального дослідження.....	25
2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту.....	33
2.3. Теоретичне обґрунтування методики формувального експерименту.....	34
2.4. Методика розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.....	40
2.5. Аналіз результатів формувального експерименту.....	42
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Основною лінією пізнання дошкільників є формування образного способу сприймання і розвиток їхніх когнітивних здібностей. Саме в дошкільному віці відбувається інтенсивний розумовий розвиток, темп якого уповільнюється з часом. Тому надзвичайно важливо максимально використовувати потенційні можливості дітей для розвитку їхніх пізнавальних здібностей.

До того ж розповсюдженість порушень мовлення серед дитячого населення (загальне недорозвинення мовлення, фонетико-фонематичний недорозвинення мовлення, алалія, дизартрія, заїкання) в структуру яких входять вторинні відхилення у пізнавальному розвитку вимагають від логопедів впровадження в систему корекційно-розвиткової роботи психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток у дітей пізнавальних процесів з метою підготовки до успішного опанування ними шкільною програмою.

Проблемі розвитку пізнавальних здібностей у дошкільників присвячено широке коло психологічних та педагогічних досліджень. Серед провідних науковці варто зазначити імена С. Гончаренка та В. Моляка, які активно займаються дослідженням пізнавальних здібностей у дітей і пропонують конкретні класифікації пізнавальних здібностей, розкривають поняття та аспекти ризику зниження розумових здібностей у дітей дошкільного віку. І. Гапійчук, Я. Коломинський та О. Панько підкреслюють важливість врахування контекстуальних аспектів психолого-педагогічного впливу під час розвитку пізнавальних здібностей у дітей дошкільного віку.

Серед відомих українських науковців-логопедів, які зробили значний внесок у дослідження зазначеної проблеми, варто зазначити імена І.Мартиненко, Ю.Рібцун, Є.Соботович, Л.Трофименко та ін. Науковці описали особливості пізнавальних процесів у дітей з різною мовленнєвою патологією, розробили методи та прийоми попередження розвитку відхилень

у формуванні пізнавальної сфери у зазначеної категорії дітей.

Не дивлячись на наявні в логопедичній науці розробки у цьому напрямі практичного значення набуває проблема удосконалення методів та прийомів розвитку пізнавальних процесів у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) в умовах спеціально організованого навчання.

Виходячи з актуальності та практичної значущості зазначеної проблеми нами обрано тему кваліфікаційного дослідження «Розвиток пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти ХДУ «Зміст та технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» (0119U101727 від 22.11.2019.).

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити методи і прийоми логопедичної роботи з розвитку пізнавальних здібностей у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення.

Завдання дослідження:

- зробити аналіз літературних джерел з проблематики дослідження;
- розкрити теоретичні засади пізнавального розвитку дошкільників із ТПМ;
- експериментально вивчити стан сформованості пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку із ТПМ;
- розробити та експериментально перевірити ефективність використання методів та прийомів логопедичної роботи з розвитку пізнавальних здібностей у старших дошкільників із ТПМ в умовах спеціальної групи ЗДО.

Об'єкт дослідження – розвиток пізнавальних здібностей дошкільників з ТПМ.

Предмет дослідження – методи та прийоми логопедичної роботи з розвитку пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку із загальними недорозвиненням мовлення в умовах спеціальної групи ЗДО.

Методи дослідження – теоретичні методи визначення пізнавальних здібностей у дошкільників із ТПМ. Емпіричні методи: констатувальний, формувальний та контрольний експеримент для оцінки стану сформованості пізнавальних здібностей у дітей із ТПМ. Статистичні методи: кількісний та якісний аналіз одержаних результатів.

Елементи наукової новизни дослідження. Уточнено уявлення про теоретичні аспекти розвитку пізнавальних здібностей у дітей дошкільного віку із ТПМ; експериментальним шляхом одержано дані про рівень та особливості сформованості пізнавальних умінь та навичок у старших дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Практичне значення дослідження. Представлені у кваліфікаційному дослідженні матеріали можуть бути використані логопедами ЗДО під час організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми із порушеннями мовлення. Теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть стати внагоді здобувачам спеціальності 016. Спеціальна освіта спеціалізації 016.01 Логопедія під час написання курсових робіт, підготовки наукових публікацій.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №17 Криворізької міської ради (Дніпропетровська область, м.Кривий Ріг.)

Апробація дослідження. Матеріали роботи висвітлено у публікації «Розвиток пізнавальних здібностей у дітей з тяжкими порушеннями мовлення» (електронний Альманах «Магістерські студії. Вип. XX, 2023»).

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

1.1. Історичний та сучасний спекти дослідження пізнавальних здібностей дітей в загальній та спеціальній педагогіці та психології

Розвиток пізнавальних здібностей дошкільнят є однією з актуальних проблем у дитячій психології, бо це передумова розвитку особистості дитини, формування здібності діяти самостійно та проявляти ініціативність. У Базовому компоненті дошкільної освіти (сфера «Я сам», змістова лінія «Психічне –Я») підкреслюється на обов'язкові здатності дитини, «проявляти пізнавальну активність у власному розвитку, приділяти увагу особливостям своїх психічним процесів; бути обізнаними в навколишньому світі, володіти початковими навичками дослідництва та експериментування».

Розвиток пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку – актуальне завдання вихователя закладу дошкільної освіти [4, с. 23].

Психологічний супровід пізнавального розвитку дошкільників та проблема ранньої діагностики завжди була в полі зору психологів та педагогів (Л. Венгер, О. Воронін, Д. Ельконін, В. Дружинін, В. Котирло, О. Кульчицька, Н. Лейтес, Н. Менчинська, В. Моляко, М. Подд'яков, Я. Пономарьов, О. Проскура, С. Сафонцева, О. Скрипченко, Н. Столярова, В. Тарасун, М. Холодна та ін.). [16, с. 3-5].

Дослідження українських науковців (О. Кульчицька, В. Моляко, В. Тарасун, О. Усова, Є. Юркевич та ін.) виявили, що дошкільники мають більш значні й перспективні можливості розвитку пізнавальних здібностей, ніж учні початкової школи. Дослідники звертають увагу на найбільш важливу умову когнітивного розвитку - формування позитивного ставлення

дитини до знань.

Важливим засіб сенсорно розвитку - гра. Видатний педагог В. Сухомлинський зазначав - «гра - це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра - це іскра, що запалює вогник допитливості».

Сучасні науковці склали багато методичних посібників, завдяки яким розвивається логічне, творче мислення дітей дошкільного віку під час формування математичних понять (О. Брежнєва, Л. Зайцева, К. Крутій, Т. Степанова, І. Стеценко, К. Щербакова та ін.), дослідили індивідуально-диференційований підхід під час формування у дошкільників елементарних математичних уявлень (Л. Зайцева, Т. Степанова). [39].

Пізнавальною компетентністю дітей є якості та властивості особистості, (сенсорні, інтелектуальні, творчі вміння), що допомагають дитині успішно опанувати будь-який вид діяльності. Такі пізнавальні здібності відносять до загальних здібностей, тобто застосовуються та розвиваються під час засвоєння знань за різними розділами програми. Вони характеризуються такими психічними властивостями: якістю розуму (широкою, глибиною, самостійністю, ініціативністю, гнучкістю), особливостями пам'яті (швидкістю, точністю запам'ятовування, повнотою відтворення).

Деякі вчені вважають пізнавальні здібності інтелектуальними, а враховуючи особливості, структуру і вікові особливості їх проявів – загальними (Г. Костюк, В. Моляко, М. Холодна, В. Дружинін та ін.); в аспекті вивчення інтелекту загального навчання, креативності, розглядають структуру пізнавальних здібностей (В. Дружинін); саме інтелектуальні та сенсорні здібності (загальне сприйняття предмету та його зовнішні властивості), що сприяють продуктивному оволодінню й оперуванню знаннями, знаковими системами вчені вважають пізнавальними здібностями (Л. Венгер).

Вчені С. Волкова, Н. Столярова та ін., вважають «розвиток

пізнавальних процесів (уява, пам'ять та мислення) основою розвитку пізнавальних здібностей дітей».

За визначеннями К. Ушинський, Б. Ананьєв, М. Добриніна «Пізнавальний інтерес», або «пізнавальні здібності», являє собою «сплав важливих для розвитку особистості психічних процесів, основним елементом яких є вольове зусилля».

С. Гончаренко, В. Моляко, С. Рубінштейн розглядають здібності з боку діяльнісного підходу. Коли діти проявляють умінні виділяти характерні властивості, відмінності, поводити себе у складних ситуаціях, вміння задавати питання, та спостерігати це є пізнавальними здібностями. Необхідною умовою розвитку цих здібностей є потяг до розумових зусиль (І. Гапійчук, Я. Коломинський, О. Панько.)

Мета освітньо-виховного процесу в закладі дошкільної освіти розвинути індивідуальні пізнавальні здібності дитини, що потребує підвищеної уваги до засвоєння дітьми матеріалу програми. Саме в процесі розвитку пізнавальних здібностей дітей та особливостями його змісту робимо висновок про успішність пізнавальної діяльності. Тому важливо знати, що і як дитина робить для засвоєння матеріалу, адже від її пізнавальної активності залежить, що і як вона засвоює. [32].

Освітня програма «Дитина» є програмою для вихователів, батьків та осіб які залучені до виховання та навчання дітей від 2 до 7 років. Вона була оновлена відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України та рекомендована МОН. [32, с. 3].

Особливостей змісту освітньої програми «Дитина» є:

- гармонійний розвиток дитини;
- гармонійне поєднання традиційних та нетрадиційних форм роботи;
- інтеграція різних видів діяльності.

В зміст програми «Дитина» входить варіативна та інваріантна частини.

До інваріантної входять такі розділи:

«Особистість дитини»	Вікові особливості дітей, як зміцнити здоров'я та забезпечити фізичний розвиток
«Мовлення дитини»	Розвиток мовлення, уміння спілкуватися, формулювати та висловлювати свої думки
«Дитина в соціумі»	Основи трудового виховання, взаємодія із суспільством та довколишнім світом
«Гра дитини»	Гра як засіб самовираження і розвитку дитини. Ігри, які узагальнюють матеріал опрацьованих розділів та концентрують у собі різні види діяльності
«Дитина у природному довкіллі»	Природа та світ навколо нас, формування знань про природні явища та процеси на планеті Земля
«Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»	Сенсорний досвід та враження, як розвинути вміння розрізняти колір, величину та форму
«У світі культури»	Театралізована, образотворча, літературна та музична діяльність, які тісно переплітаються між собою та розвивають дитячу творчість
«Сім'я і дитячий садок», «Місточок до школи»	Взаємодія вихователів з батьками, підготовка вихованців до навчання у першому класі

«Діти з особливими освітніми потребами»	Організація роботи вихователів з дітьми, які потребують особливої уваги
---	---

Розділи варіативної частини:

- «Подорожуємо у світ англійської мови»;
- «Комп'ютерна грамота»;
- «Шахи»;
- «Хореографія»

Вікові категорії програми «Дитина»:

1. «Крихітки» (третій рік життя) — перша молодша група
2. «Малята» (четвертий рік життя) — друга молодша група
3. «Чомусики» (п'ятий рік життя) — середня група
4. «Фантазери-мрійники» (шостий рік життя) — старша група
5. Сьомий рік життя «Дослідники».

Програма «Дитина» дає відповіді педагогам та батькам дошкільників на питання:

1. Як організувати діяльність дітей в будь-якому віці від 2-7 років?
  - Розподіл часу (орієнтовний) для занять, розваг, відпочинку у будні та вихідні (за сезонними періодами)
  - Навчальне навантаження (кількість годин на тиждень, допустиме за віком)
2. Способи загартування, оздоровлення дітей та виховання культурно-гігієнічних навичок?
3. Вправи та ігри для фізичних занять?
4. Що потрібно для розвитку мовленнєвих умінь?
5. Що повинна знати дитина про соціум?
6. Цікаві та корисні ігри для дітей?
7. Що повинна знати дитина про об'єкти та явища природи?
8. Як навчити дитину орієнтуватися в сенсорно-пізнавальному

просторі?

9. Літературні та музичні твори для занять?

Програма містить вправи, заняття та ігри які доцільно використовувати під час організації освітньо-виховного процес. [32].

Матеріал програми відповідає особливостям психічного і фізичного розвитку дітей та їх потреб згідно віковим категоріям (ранній, молодший, середній та старший дошкільний вік)

Основні принципи програми «Дитина»:

- принцип активізації творчого потенціалу;
- принцип партнерського спілкування;
- принцип навчання системного мислення.

Змістовні заняття допомагають розвивати пізнавальну активність та пізнавальні здібності дошкільнят.

Методичні прийоми:

- рольові ігри,
- словесні ігри,
- рухливі ігри,
- розповіді,
- ситуації,
- етюди,
- релаксаційні вправи;
- «мозковий штурм»,
- «асоціації»,
- кругові бесіди,
- тренінги,
- робота в парах;
- малювання,
- аплікація,
- ліплення різноманітних форм.

Отже, пізнавальними здібностями є інтегровані базові здібності дітей, які складаються з:

- рівень інтелектуального розвитку (мисленнєва, мнемічна, перцептивна складова);
- рівень загальної научуваності дитини;
- пізнавальна активність - системний поведінковий прояв пізнавальних вмінь, (допитливості, зацікавленість) ;
- креативна здатність дитини до пошукової діяльності;
- схильність дитини до успішного розв'язання завдань.

Різноманітна діяльність з предметами та явищами успішно розвиває пізнавальні здібності дітей дошкільного віку, глибше засвоюється програмовий матеріал, через те що. предмети та явища розкриваються перед дитиною всебічно завдяки пізнавальній діяльності дитини. [32].

1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку зтяжкими порушеннями мовлення

Пізнавальний розвиток дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення може мати свої особливості і вимагати спеціального підходу до їхнього навчання та розвитку. Ось деякі основні особливості пізнавального розвитку цієї категорії дітей:

1. Порушення мовлення: Однією з основних особливостей є те, що діти із тяжкими порушеннями мовлення мають значні труднощі у вимовлянні, розумінні та використанні мовлення. Це може впливати на їхню здатність сприймати та обробляти інформацію.

2. Діти з порушеннями мовлення можуть відчувати труднощі у сприйнятті або обробці звукової та візуальної інформації. Це може впливати на їхню спроможність аналізувати інформацію з навколишнього середовища.

3. Труднощі в увазі та концентрації: Діти із порушеннями мовлення

можуть виявляти труднощі у збереженні уваги та концентрації на завданнях, особливо на тих, які вимагають розуміння мови чи комунікації.

4. Потреба в індивідуалізації: Кожна дитина із тяжкими порушеннями мовлення унікальна, і їй може знадобитися індивідуальний підхід до навчання та розвитку. Це може включати в себе використання спеціалізованих методів і матеріалів.

5. Важкість в комунікації: Діти із тяжкими порушеннями мовлення

можуть зазнавати труднощі у вираженні своїх думок та потреб. Важливо створити для них сприятливе середовище для комунікації, можливо, використовуючи альтернативні або підсиленні засоби комунікації, такі як мовні асистенти чи комунікатори.

6. Підтримка спеціалістів: Робота з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення вимагає спеціалізованих знань і підтримки вчителів, логопедів, психологів та інших фахівців. Важливо встановити індивідуальні навчальні плани та програми для кожної дитини.

7. Розвиток інших пізнавальних навичок: Оскільки діти з порушеннями мовлення можуть виявляти труднощі у сприйнятті і використанні мовлення, важливо акцентувати увагу на розвитку інших пізнавальних навичок, таких як сприймання інформації візуально або через дотик.

8. Підтримка родини: Родини дітей з тяжкими порушеннями мовлення також потребують підтримки та навчання, оскільки вони грають важливу роль у розвитку та комунікації зі своєю дитиною.

Загальною метою є створення сприятливого середовища для розвитку пізнавальних навичок у дітей із тяжкими порушеннями мовлення та підтримкаїх в навчанні та комунікації. [17].

Вивчаючи пізнавальну діяльність дітей дошкільного віку, Я. Каменський, К. Ушинський, Д. Локк, Ж. Руссо – вважали, що пізнаючи довкілля в дитини відбувається розвиток пізнавальних процесів. Кожна

вікова група має власну інтенсивність пізнавального розвитку.

Об'єктом пізнання в ранньому віці (1-3 роки) є:

- Навколишні предмети;
- Дії предметів.

Діти отримують інформацію проводячи маніпуляції з предметами, стають особисто учасниками різних ситуацій та ведуть спостереження за явищами. Дітям раннього віку для повноцінного розвитку потрібно надавати свободу у вивченні світу. [11].

У віці 3-4 роки діти мають свій накопичений багаж уявлень про довкілля але не пов'язують їх між собою. В молодшому дошкільному віці саме закладаються основи естетичного сприйняття світу.

Об'єкт пізнання дітей 3-4 років:

- навколишні предмети,
- дії предметів,
- ознаки предметів (колір, форма, величина, фізичні якості).

Саме ці знання дають змогу дитині порівнювати, встановлювати схожість та відмінність об'єктів, а також класифікувати предмети.

Пізнавальний розвиток дітей середнього дошкільного віку (4-5 років) має більш високий рівень. Діти даної вікової групи активно реагують та мають змогу продуктивно її засвоювати, аналізувати, запам'ятавши нею оперувати. Засобом пізнавальної діяльності є мова. У дітей 4-5 років розвивається вміння приймати та правильно розуміти інформацію яку їм передають за допомогою слова, таким чином їх словник збагачується словами-поняттями.

Діти старшого дошкільного віку (5-6 років) систематизують всю інформацію та можуть створювати логічні зв'язки різних подій. У них розвивається знаково-символічна функція свідомості завдяки чому дитина може визначити певну подію за допомогою знака.

Коли дитина пізнає навколишні об'єкти вона вчиться аналізувати і порівнювати, робити висновки, з'ясовувати закономірності, узагальнювати і

конкретизувати уявлення та поняття.

В 6-ти річному віці у дитини під час процесу пізнання сформульована думка, що світ – це система, а в ній все взаємопов'язане. Дитина уявляє собі світ цілісною картиною, зіставляючи, узагальнюючи, міркуючи і вибудовуючи висловлювання, а також може передбачити можливий розвиток подій.

У віці до 6-ти років формуються узагальнені уявлення про простір і час, про предмети, їх властивості, явища, процеси і їх властивості, про мову та мовлення, а також числа і фігури. Діти пізнають світ та вчаться дбайливому ставленню до нього.

Пізнавальна потреба є джерелом пізнавальної активності. Діти дошкільного віку постійно знаходяться у пошуку, намагаються виявити, відкрити та засвоїти невідоме.

Природна дитяча допитливість і стимулююча діяльність педагога - основні фактори які визначають пізнавальну діяльність як умову подальшого успішного навчання.

Діти цієї вікової категорії мають план дій який втілюють в елементи образного мислення, творчого уявлення. В цей віковий період розвиваються сенсорні та інтелектуальні вміння, а також формуються основи свідомості, дитина ставить себе на місце іншої людини та розуміє мотиви її дій, а також обдумує самостійно образ результату дії. Якщо дитина раннього віку здатна лише відрізнити «інші люди» і «я сама» то в старшому дошкільному віці, є вже уявлення про різні сторони кожної з цих сфер, дітям притаманна оцінка і самооцінка. [12, с.242-247].

Пізнавальна активність дітей дошкільного віку це - природний прояв інтересу дитини до навколишнього світу, який характеризується чіткими параметрами. Коли дитина прагне познайомитися з певними предметами чи явищами вона приділяє особливу увагу та зацікавленість, емоційно ставиться до об'єкту, її дії спрямовані на пізнання будови та призначення предмету, дитина постійно тягнеться до цього предмета. [24, с.87-89].

Процес формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку описується в психолого-педагогічних дослідженнях, але ця проблема не має кінцевого розв'язання у ряді аспектів. Особливо це стосується одночасного формування багатосторонніх дій в пізнавальному розвитку, а саме використовується всі можливі форми дій дитини в певний проміжок часу, в продовж одного заняття.

Дитина активніше пізнає навколишній світ за допомогою пізнавальних процесів, за допомогою: пам'яті, уваги, мислення, сприймання і уява, що працюють в єдності. Завдяки увазі дитина виокремлює із загальної інформації саму необхідну інформацію. [9].

Діти народжуються із вродженими передумовами уваги, а продовж дошкільного віку відбувається послідовний розвиток основних її видів.

Напрямки розвитку видів уваги:

- Природна- соціально обумовлена;
- Безпосередня - опосередкована;
- Мимовільно - довільна;
- Чуттєва - інтелектуальна.

В порівнянні з раннім віком об'єм уваги у дітей дошкільного віку збільшується, завдяки розвитку мовлення, збільшенню самостійності, та різноманітності дій які дитина застосовує в процесі пізнавального розвитку. Увага є основою будь-якого психічного процесу від якої в значній мірі залежить успішність у навчанні дітей та опануванні ними різними видами діяльності. [19].

Значення мови для організації уваги дитини збільшується за віковими категоріями. Діти старшого дошкільного віку в процесі виконання завдання за заданною інструкцією дорослого який використовує слова вказівки запам'ятовують та промовляють його в 10–12 разів частіше, ніж молодші дошкільники.

Особливості уваги дошкільників: притягується яскравими і сильними

подразниками те, що схильне до значних коливань. Для кожної вікової категорії збільшується роль слова в організації освітнього процесу.

В дошкільному віці розвиток довільної уваги пов'язаний з зростанням ролі мови в регулюванні поведінки дітей. Формуючи функцію мови можливе зосередження своєї уваги на потрібній діяльності та словесне формулювання завдань на які треба орієнтуватися. Довільна увага у дошкільників починає розвиватися, але протягом усього дошкільного віку переважає мимовільна увага [23].

Отже, в дошкільному віці формування довільної уваги пов'язане із зростанням ролі мови при регуляції поведінки дитини.

Зіставлення теоретичного і практичного інтелекту, суб'єкта і об'єкта пізнання було подолане через введення в психологію мислення - категорії діяльності. Таким чином для дослідження було відкрито новий зв'язок між діяльністю і мисленням та видами мислення. Стало можливим ставити та вирішувати питання про формування і розвиток мислення у дітей в результаті навчання та його генезис. В теорії діяльності мислення розуміють як здатність яка формується при життєво, до доцільного перетворення дійсності, до вирішення різноманітних задач, для відкриття прихованих від спостереження її сторони [17].

В дошкільному віці найбільш благополучно розвивається пам'ять. Л. Виготський зазначав, що пам'ять є домінуючою функцією яка проходить великий шлях у процесі свого становлення. Дитина в дошкільному віці з легкістю запам'ятовує різноманітний матеріал чого не відбувається в будь який інший період розвитку дитини. Але пам'ять дошкільника має специфічні особливості у дітей молодшого дошкільного віку пам'ять мимовільна. Дитина не володіє спеціальними методами запам'ятовування та не має на меті щось запам'ятати або пригадати. Легко та мимовільно запам'ятовується матеріал, який у дитини викликає емоції та цікаві події або образи. Діти молодшого дошкільного віку швидко запам'ятовують вірші, що мають звучність ритмічність і суміжні рими. Якщо дитина прослухавши

казку, розповідь, діалог з фільму співпереживає його героям то дитина легко їх запам'ятовує. Чим більше дитиною освоєний матеріал тим краще вона його запам'ятає. Протягом дошкільного віку підвищується мимовільного запам'ятовування, поряд з механічною розвивається смислова пам'ять. [18].

У дітей 4-5 років (середній дошкільний вік) цілеспрямоване запам'ятовування і пригадування є епізодичним, що потрібно застосовувати дитині в іграх, при виконанні доручень дорослих, під час занять в різних видах діяльності, щодо підготовки дітей до навчання в школі. Але граючи дитина може відтворити найважчий для запам'ятовування матеріал. Наприклад: граючи в сюжетно-рольову гру «Магазин» дитина бере на себе роль продавчині(ця) дитина здатна запам'ятати довгий перелік товарів, але якщо попросити дитину вивчити аналогічний список слів поза ігрової ситуації, дитина не здатна виконати це завдання. Свій основний шлях розвитку довольна пам'ять проходить на наступних вікових періодах [18].

Саме в період дошкільного віку в процес формування особистості включається пам'ять. В перші дитячі спогади відбуваються на 3-4 році життя.

Включення пам'яті в процес формування особистості та інтенсивний розвиток характеризує її позицію як домінуючу функцію в дошкільному віці. З розвитком пам'яті пов'язана поява стійких образних представлень, виводять на новий рівень мислення.

У дітей в дошкільному віці з'являється здатність до міркування. Новий рівень розвитку сприйняття обумовлюється розвитком пам'яті. [10, с.110-111].

1.3. Особливості пізнавального розвитку дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення

По логопсихології існує безліч програм, спрямованих на розвиток пізнавальних здібностей у дітей. Пізнавальний процес - це процес, за допомогою якого людина набуває знання про навколишній світ. До цього

процесу відносяться такі пізнавальні психічні процеси, як відчуття та сприймання. Враження, отримані через відчуття та сприймання, містять інформацію про зовнішні ознаки та властивості предметів, формуючи чуттєвий досвід людини. Таким чином, ми отримуємо інформацію про різноманітні аспекти навколишнього світу, такі як кольори, запахи, музичні тони, шуми, вагу предметів, а також відчуття голоду та спраги [22, с.173-179].

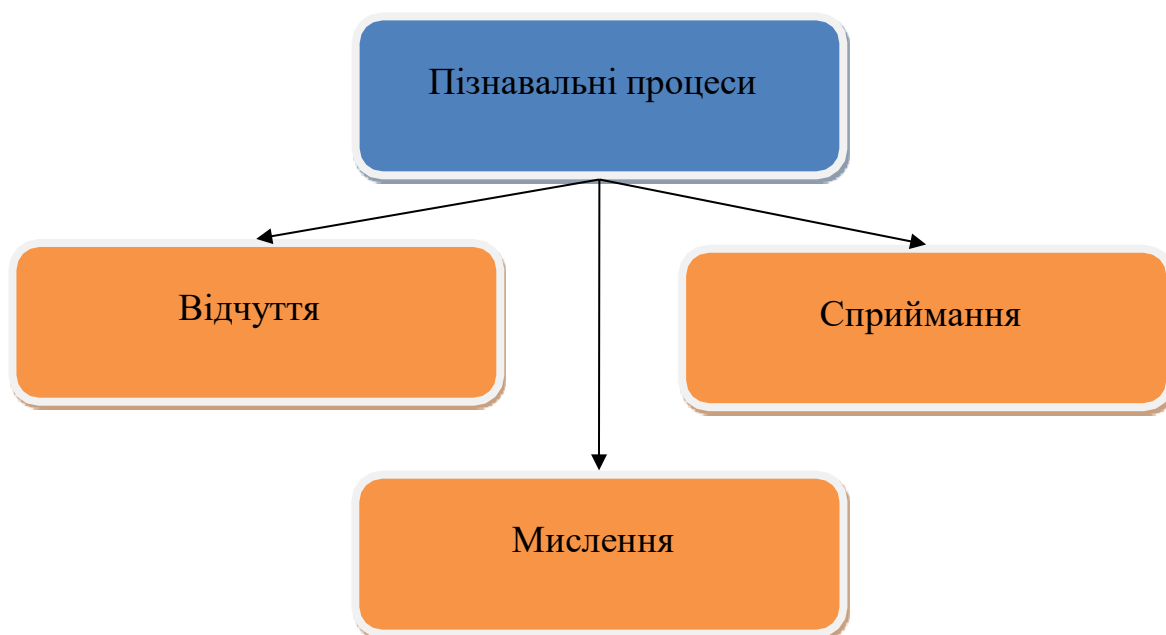

Рис. 1.2 - Пізнавальні процеси

Пізнавальна діяльність людини бере свій початок саме з відчуття і сприймання, але ця інформація недостатня для задоволення різних практичних потреб життя, які вимагають глибокого знання об'єктів, з якими людям доводиться мати справу.

Сприймання – це психічний процес, в якому мозок відображає предмети і явища в цілому, з урахуванням всіх їхніх властивостей та якостей під час безпосередньої дії на органи чуття людини. [26].

Зорове сприйняття у дошкільнят з порушенням мовлення надто нижче від норми і визначається недостатністю сформованістю цілісного образу

предмета. У цьому просте зорове сприйняття предметів та його зображень розвинене в межах вікової норми, але труднощі спостерігаються при ускладненні завдань тобто при їх зашумленні. Наприклад, діти з ЗНМ витрачають більше часу при впізнанні предметів за умов зашумлення, ніж з нормою мовного розвитку. У дітей з ЗНМ збільшується час прийняття рішення, вони не мають впевненості в своїх відповідях, спостерігаються помилки сприйняття. Важливо, що чим менше ознак предметів, тим кількість помилок при сприйнятті більше.

Сприймання взаємодіє з іншими психічними процесами особистості, такими як мислення (ми усвідомлюємо те, що перед нами знаходиться), мова (ми називаємо предмет сприйняття), почуття (ми певним чином ставимося до того, що сприймаємо), та воля (ми доволно організуємо процес сприймання).

Сприймання тварин значною мірою відрізняється від сприймання людини завдяки мовленню та мисленню [20, с.59-61].

Мислення - це пізнавальна діяльність, яка характеризується опосередкованістю та узагальненістю предметів та явищ об'єктивної дійсності, що виникає під час практичної діяльності [6, с.279-280].

Мислення включає розумові дії, які виконуються послідовно. Ці розумові дії включають в себе порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікацію, систематизацію. Порівняння допомагає виявити схожі та відмінні ознаки і властивості об'єктів, аналіз дозволяє виділити частини, сторони, елементи, ознаки і властивості предметів, а синтез об'єднує ці окремі елементи, сторони і ознаки в єдине ціле [13].

Діти з ЗНМ інтелектуально збережені, а проблеми у виконанні когнітивних операцій вторинні стосовно недорозвитку мовлення. Їм характерні несформовані деяких поняття, сповільнені розумові процеси, знижена самоорганізація та ін. Виявлено зв'язок між видом мовного розладу і характерними особливостями в перебігу розумових процесів.

Недолік знань і порушення самоорганізації впливають на мисленнєві

процеси дітей з недорозвиненням мови. Нестача знань визначається як малий обсяг відомостей про предмет, його властивості та функції, про навколишнє, а також дитина має труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків. Порушена саморганізація визначається недоліками емоційно-вольової та мотиваційної сфер і проявляється в психофізичній загальмованості, в розгальмованості, відсутності сталого інтересу до завдання. При розширенні запасу знань і впорядкування самоорганізації підвищуються можливості правильного здійснення розумових операцій.

В дітей з мовними порушеннями відстає у розвитку наочно-образне мислення. Їм необхідне спеціальне навчання, інакше вони тяжко опановують аналіз, синтез, порівняння, класифікацію, винятком зайвого поняття і вмисновком за аналогією. Несформованість наочно-образного мислення при недорозвиненні мови здебільшого пов'язані з тяжкістю мовного дефекту. [27, с.22-24].

Відчуття – це психічний процес, в якому мозок людини відображає окремі властивості предметів та явищ, коли вони впливають безпосередньо на органи чуття. Цей процес є найпростішим у психіці людини і спрямований на орієнтацію організму в навколишньому середовищі. Дослідники І. Павлов та І. Сеченов показали, що відчуття є своєрідними рефлекторними діями, фізіологічною основою яких є нервові процеси, що виникають під впливом подразників на органи чуття або на аналізатори [14].

Якщо розглядати психолого-педагогічну характеристику дітей, то можна враховувати їх освітній рівень, ступінь складності захворювання, тривалість хвороби та їх поточний фізичний та психологічний стан. При цьому слід також враховувати, чи обмежені соціальні контакти цих дітей, або вони здатні спілкуватися з однолітками та дорослими у відповідних умовах.

При читанні враховується характеристика навчально здібності та рівень оволодіння мови, загального розуміння. Для контексту важливим залишається особистий розвиток, плюс психічні параметри. На прикладі

початкової школи добре можна роздивитися, що критерії оцінювання дітей різко змінюються. На першому етапі важливішою залишається увага.

Діти добре знають властивості та ознаки предметів реальності та внутрішні, невідчутні властивості, які не відображаються відчуттями і сприйманням, людина отримує завдяки мисленню - вищій, абстрактній формі пізнання об'єктивної реальності [3].

Абстрагування - це уявне виділення основних ознак і характеристик предметів, відокремлення їх від менш важливих рис. Абстрагування формує основу для подальшого глибокого узагальнення, тобто мисленого об'єднання предметів і явищ у групи за їхніми суттєвими ознаками.

Узагальнення виокремлених характеристик предметів дозволяє групувати об'єкти за видовими, родовими та іншими значущими ознаками. Систематизація, зі свого боку, це процес упорядкування знань, який включає в себе розмежування і подальше об'єднання не окремих предметів, як при класифікації, а їх груп і класів.

Основні види мислення:

- наочно-дійове,
- наочно-образне,
- абстрактне.

Наочно-дійове мислення - розв'язання завдань безпосередньо включається в саму діяльність, базується на образах і включає аналіз, порівняння та узагальнення за допомогою образів. Словесно-логічне або абстрактне мислення відбувається - словесна форма, використовуються поняття, які не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя, властивого сприйманню та уявленню [7].

Мислення кожної людини має індивідуальні особливості, які виявляються в різних його якостях. Самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність і швидкість - можливі ознаки мислення. Самостійність включає в себе розв'язання завдань без чужої допомоги. Критичність означає здатність об'єктивно оцінювати явища та факти.

Гнучкість дозволяє швидко адаптуватися до змін у діяльності. Глибина мислення полягає в умінні розкривати сутність складних питань і передбачати можливі наслідки. Широта виявляється в здатності розглядати широкий спектр питань і дисциплін. Послідовність включає логічну послідовність суджень та обґрунтувань. Швидкість мислення визначає темп проходження розумових процесів. Шкільну успішність та розумовий розвиток дитини визначають всі вище перераховані якості мислення [11, с. 36-38].

Пам'ять це відображення реальної дійсності, нерозривно пов'язаної з діяльністю людини. Пам'ять - визначається, як здатність мозку людини сприймати дійсність навколишнього світу, зберігати відомості в нервових клітинах, та відтворювати їх за потреби.

Процеси пам'яті: включає процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування. Розрізняють різні типи пам'яті, такі як образна, словесно-логічна, емоційна і рухова. В залежності від тривалості зберігання інформації, пам'ять поділяють на короткочасну, довготривалу і оперативну [5, с. 198].

У дітей із ЗНМ обсяг зорової пам'яті практично не відрізняється від норми, виняток становлять лише діти з дизартрією. Вони відзначається низький рівень продуктивного запам'ятовування серії геометричних постатей, що з вираженими порушеннями сприйняття форми, слабкістю просторових уявлень.

Також були проведені дослідження слухової пам'яті, які показали, що зі зниженням рівня мовного розвитку знижується рівень слухової пам'яті. Для дітей з порушеннями мови важко тривале утримання слухової інформації та її відтворення.

Продуктивність діяльності дітей з порушеннями мови при тривалих розумових навантаженнях вивчала Т. Овчиннікова. Нею було встановлено, що багато дітей при виконанні коректурної проби, не можуть простежити фігури на одному рядку, «стрибають» по всьому аркушу, шукаючи ту чи

іншу фігуру. Іншою особливістю є те, що починаючи роботу з таблицею послідовно відшуковуючи фігуру за фігурою дитині не вистачає розподілу уваги та притаманна низька сформованість зорово-просторових уявлень. Також даним дітям характерна підвищена відволікання. Такі діти часто відволікаються на будь-які подразники.

У дошкільнят з ЗНМ знижений темп діяльності у процесі роботи через відсутність розподілу уваги між мовою і практичним дією, їм це важке і практично неможливе завдання. У дітей з ЗНМ помилки уваги присутні протягом усієї роботи і не завжди самостійно помічаються та усуваються ними. Характер помилок та його розподіл у часі відрізняється від норми.

Увага це особлива форма психічної діяльності, що характеризується своєю спрямованістю та зосередженістю на предметах які мають значне значення для особистості, а також явищах навколишнього середовища або особистих переживаннях. Важливою характеристикою уваги є її вибірковість, яка проявляється в тому, що людина зосереджується на одному об'єкті, не помічаючи інших. Увага є необхідною в усіх сферах сенсорної, інтелектуальної та рухової діяльності [3].

Також у дітей з ЗНМ часто не сформовані або порушені всі види контролю за діяльністю (запобіжний, поточний та наступний). Виконуючи запобіжний контроль, який пов'язуємо з проведенням аналізу умов завдання, відчуваються найбільші труднощі, що повторюються і в поточному контролі під час виконання завдання. Контроль за результатом – подальший контроль та його елементи спостерігаються за допомогою дорослого (декілька разовий повтор інструкції, демонстрація зразка, надання вказівок тощо.).

У психології виділяють такі види уваги, як мимовільна, довільна і після довільна. Усі ці різновиди уваги тісно пов'язані і можуть переходити один в одного в залежності від ситуації та завдання [1, с. 69].

Отже, пізнавальна діяльність включає в себе сприймання, увагу, мислення, уяву та пам'ять, і ці психічні процеси взаємопов'язані і необхідні для повноцінного функціонування людини.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ ТА ЗМІСТ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

2.1. Організація та зміст експериментального дослідження

Мета констатувального експериментального дослідження: вивчити особливості розвитку, формування пізнавальних процесів у старших дошкільників з ЗПМ. Основа дослідження: методики для визначення рівня розвитку пам'яті (слухової, зорової), рівень концентрації та отримання уваги, елементів мислення (словесно-логічного, наочно-образного).

До дослідження залучали 18 вихованців з ТПМ 6-го року життя, закладу дошкільної освіти №17 м. Кривий Ріг.

Методики, що використовувались:

1. «Запам'ятай 10 слів» прослухай та повтори 10 слів; «Назви малюнки» називай – визначення рівня розвитку пам'яті.

2. «Переплетені лінії» лінії, що переплітаються – визначення рівня розвитку концентрації та утримання уваги.

3. «Визнач зайвий», «Розкажи за малюнками», «Що спочатку, а що потім?» - визначення рівня елементів мислення (словесно-логічного та наочно образного).

Для проведення дослідження обирали виключно першу половину дня, цей час є найбільш доречним та продуктивним, що до інтелектуальних видів діяльності старших дошкільників. Для проведення дослідження проводилося опитування батьків, що до їх згоди та узгоджено з вихователями план проведення. [42].

Мета експериментального дослідження: обґрунтувати та визначити критерії, рівні та методики об'єктивного діагностування розвитку пізнавальних здібностей (пам'яті, уваги, мислення) у дітей із тяжкими

порушеннями мовлення дітей 6-го року життя.

Проаналізувавши науково-педагогічної та науково-психологічної літературу ми з'ясували за якими критеріями буде визначений рівень розвитку пізнавальних здібностей у дітей із тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку.

А також розробили критерії, що до визначення рівня розвитку пам'яті, уваги та мислення. Було визначено високий, середній, низький рівні формування пізнавальних процесів дітей старших дошкільного віку. (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії, рівні діагностики розвитку пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

Критерії/ Рівні	Увага	Пам'ять	Мислення
Високий	Дитина прислухається до вихователя, не відволікається у процесі різних видів діяльності, може бути зосередженим упродовж 15 хв	Дитина самостійно справляється із запам'ятовуванням та відтворенням інформації. Збереження інформації довготривале.	Дитина може самостійно висловити свою думку та обґрунтувати її без допомоги вихователя. Дошкільник здатний встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.
Середній	Вихователь періодично повинен	Дитина самостійно	Дитина самостійно

	зосереджувати увагу дитини, дитина потребує повторення, вказівок. Інколи дитина відволікається, натомість за підказки вихователя повертається до діяльності	справляється із запам'ятовуванням. Відтворення інформації відбувається не в повній мірі.	може робити елементарні умовиводи, але періодично зазнає труднощів, тому потребує допомоги дорослого
Низький	Зосереджує увагу лише на вимогу вихователя, відволікається за умови наявності іншого подразника.	Процес запам'ятовування потребує додаткових інструкцій, збереження інформації короткотривалі. Відтворення можливе лише за підказок.	Процес виконання елементарних мисленневих операцій можливий лише з допомогою вихователя.

Дослідження що до визначення рівня пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення) ми проводили з кожним дошкільником індивідуально.

Методики, що використовували:

– «Запам'ятай 10 слів» та «Назви малюнки» – для вивчення рівня розвитку пам'яті;

– методика «Переплетені лінії» – для діагностики рівня розвитку стійкості та концентрації уваги;

– «П'ятий зайвий», «Історія в малюнках» – для вивчення рівня елементів словесно-логічного та наочно-образного мислення. [30].

Результати обстеження були зафіксовані та в подальшому оброблені.

Перший етап: діагностика рівня розвитку пам'яті (слухової, зорової). Кожній дитині промовляли 10 слів, з інтервалом в 1 секунду, які не схожі між собою та не пов'язанні ні логічно, ні за змістом. Дошкільнику надано завдання ці слова відтворити в пам'яті. Рівень розвитку пам'яті був визначений в залежності від того скільки слів правильно відтворила дитина.

За аналогічною схемою здійснювалось дослідження зорової пам'яті. Дитині демонструвалися 10 малюнків, називаючи їх, а потім дошкільнику пропонували відтворити їх назви з пам'яті. Рівень розвитку образної пам'яті визначався в залежності від того скільки зображень правильно назвала дитина.

Критерії рівня розвитку пам'яті: 1 бал рахуємо за кожне слово чи зображення яке дитина відтворила правильно. 10 балів найвищий результат. 6-10 балів – рівень високий; 4-5 балів – рівень середній; 1-3 балів – низький.

На другому етапі дослідження ми визначали рівень концентрації та утримання уваги. Дошкільнику показали серію малюнків (10 штук) та запропонували простежити по заплутаним лініям та доріжкам шлях, для цього необхідно прийняти правильне рішення саме в точках перетину ліній, щоб обрати заданий малюнок. Оцінка рівня розвитку уваги: 1 бал за кожне правильно виконане завдання, найвищий результат 10 балів. 10-6 балів – високий рівень; 4-5 балів – середній рівень; 1-3 балів – низький рівень.

Під час проведення заключного етапу дослідження визначався рівень розвитку елементів мислення (наочно-образного, словесно-логічного). Нами було обрано два типи завдань ми підібрали 10 карток кожна з них має 5 предметів, та показали їх дитині, вилучити суттєві ознаки предметів та за спільними властивостями їх узагальнити. В кожній задачі по 4 предмета, тому 5 зайвий, який і повинна назвати дитина. [30].

Другий тип завдань. Ми підібрали 10 карток на яких зображено серії

малюнків. Розглянувши їх дитина називає життєві події. Зв'язки між цими подіями, та аналізує їх. Пропонуємо дитині відібрати малюнки в пари при цьому з'ясувати яка подія в тій чи іншій парі відбувалася раніше чи пізніше, до кожної пари дитина під'єднує ще декілька малюнків та розповідає про зображену подію. Якщо дитині не вдається проаналізувати події вихователь може їй розповісти про те, що зображено на малюнку. Якщо дитина правильно виконала завдання за нього нараховується 1 бал. Результат максимальний 10 балів.

Високий рівень – 6-10 балів;

середній рівень – 4-5 балів;

низький рівень – 1-3 бали.

Отже, на констатувальному етапі дослідження нами було визначено три рівні сформованості уваги, пам'яті та мислення дітей старшого дошкільного віку: низький, середній, високий.

Для того щоб об'єктивного визначити рівень пізнавального розвитку дошкільників на констатувальному етапі експерименту ми користувалися такими методиками: рівень розвитку пам'яті - «Запам'ятай 10 слів»; «Назви малюнки»; рівень розвитку концентрації та утримання уваги - «Переплетені лінії»; рівень елементів мислення (наочно-образне, словесно-логічне) - «П'ятий зайвий», «Історія в малюнках». [29].

Завдання, які використовувалися для дослідження пізнавальних здібностей.

Методика «Запам'ятай 10 слів».

Мета: визначити рівень розвитку вербальної слухової пам'яті дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання та матеріали: слова - 10 штук, які не пов'язані між собою за змістом. (яблуко, ніс, слон, дуб, лампа, голка, книга, ворона, сорока, шина, сокира.)

Завдання: «Послухай уважно слова, які я прочитаю, і намагайся їх запам'ятати. Після того, як закінчу їх читати, ти назвеш ті слова, які

запам'ятав».

Хід: Підбираючи слова треба врахувати те, щоб це були слова які називають знайомі дітям предмети, та щоб вони не були пов'язанні між собою за змістом, слова підбираються односкладові та двоскладові.

Педагог вимовляє слова повільно та в рівномірному темпі, дотримуючись паузи між словами одну - дві секунди. Звертайте увагу чи уважно слухає дитина чи запам'ятовує вона слова чи не відволікається. Під час промовляння слів не можна робити дитині зауважень. Результати спостережень допоможуть проаналізувати, що перешкоджало, а що допомагає дитині під час виконання завдання методики.

Повторити тестування можливо через 2-3 місяці (не раніше). Відповіді дітей фіксуємо в протоколі.

Методика «Назви малюнки».

Мета: визначити рівень розвитку пам'яті (образної) старших дошкільників.

Завдання: «Зараз я покажу тобі картки з малюнками. Давай разом поглянемо що на них зображено. А тепер давай пригадаємо, які предмети ти побачив(-ла) на малюнках».

Хід: Кожній дитині показуємо 10 малюнків. Кожен малюнок містить знайомий дитині предмет. Дитина уважно розглядає усі малюнки, почерзі, а потім називає всі предмети які вона запам'ятала. По закінченню рахуємо кількість предметів які дитина назвала правельно. Не враховуємо повторення дитиною предметів або назви тих яких не було.

Методика «Переплетені лінії».

Мета: дослідити рівень розвитку концентрації та утримання уваги старших дошкільників.

Обладнання та матеріали: малюнки, картка фіксації відповідей.

Хід: Кожній дитині пропонують три малюнки на яких зображені казкові герої, діти, що поєднуються між собою лініями що перетинаються (заплутані). Дитина обирає один правильний спосіб вирішення цього

завдання.

Завдання: надається до окремо до кожного малюнка.

Малюнок 1: «Поглянь на малюнок. Діти тримають в руках повітряні кульки. Прослідкуй будь ласка у кого з дітей у руках червона кулька».

Малюнок 2: «Хлопчик і дівчинка йдуть по доріжці. Прослідкуй і дізнайся хто з них знайде автомобіль».

Малюнок 3: «Червона Шапочка іде в гості до своєї бабусі. По доріжці з яким номером їй треба пройти, щоб не потрапити до Баби Яги та Вовка?».

Малюнок 4: «Діти вивели собак на прогулянку і тримають їх на повідках. Прослідкуй хто є хазяїном пуделя?».

Малюнок 5: «На малюнку зображені різні побутові прилади. Простеж по лінії, який з них увімкнений у розетку?».

Малюнок 6: «Дівчинка розмовляє з подругою по телефону. З яким телефоном у неї немає зв'язку?».

Малюнок 7: «З ниток якого клубка бабуся плете светр?».

Малюнок 8: «Хлопчик і дівчинка йдуть по дорозі. Хто з них знайде машину?».

Малюнок 9: «Хто з тварин знайде два гриба?».

Малюнок 10: «У кінці якої доріжки курка знайде курча?».

Діагностика визначення особливостей та рівня розвитку елементів мислення (наочно-образне, словесно-логічне) дітей старшого дошкільного віку.

Методика: «П'ятий зайвий».

Мета: визначити здатність узагальнювати поняття і предмети визначаючи їхні ознаки; абстрагування від вивченого матеріалу для того щоб сконцентруватися на новому матеріалі; визначення притаманних якостей, понять та спільних загальних ознак.

Обладнання матеріали: 11 картинок на яких зображенні різні предмети, бланк для фіксації відповідей дітей.

Хід: ми показуємо дитині 11 картинок на яких зображені знайомі

предмети, на кожній картинці намальовані 5 предметів, з яких 4 можливо класифікувати за спільною ознакою та об'єднати в групи, а також назвати одним словом. Діагностику починаємо з 1 пробної картинки, пояснюємо зміст завдання, для того щоб з'ясувати чи правильно дитина зрозуміла інструкцію.

Завдання: «Поглянь уважно на малюнок. Що на ній зображено? На цьому малюнку один предмет зайвий. Подумай і скажи що на цьому малюнку зайве і чому воно нам не підходить?».

Методика «Історія в малюнках».

Мета: дослідити рівень розвитку мислення (словесно-логічного) дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання та матеріали: малюнки, текст, картка фіксації відповідей.

Хід: Розкладаємо послідовно три малюнки та просимо дитину їх роздивитись та розповісти історію яка на них зображена. Допомогу, при виконанні цього завдання, дитині не надаємо. Прослухавши розповідь дитини, всі малюнки прибираємо та пропонуємо дитині ще раз розповісти ту ж саму історію (коротко).

За кожен змістовну розповідь 1 бал. Найвищий бал - 10 балів. Високий рівень 6 - 10 балів. Середній рівень 4 - 5 балів. Низький рівень 1 - 3 бали.

Експериментальне дослідження було проведено з дітьми закладу дошкільної освіти №17 міста Кривого Рогу, діти знаходилися в групових кімнатах де були звичні умови для них. Діагностика проводилася в індивідуальному форматі. Кількість дітей, які брали участь в експерименті: 18 вихованців.

Ми максимально намагалися захистити дітей від впливу сторонніх подразників, які б негативно впливали на результати дослідження.

Нам вдалося встановити з кожною дитиною невимушений та доброзичливий зворотній контакт. Завдання проводилися в ігровій формі та сприймалися дітьми залюбки. Діти були розслаблені та спокійні. Вихователями надавалася емоційна підтримка та лагідним голосом

виражалася впевненість. В ході виконання завдання використовували слова похвали та підтримки які надихали дітей на уважну роботу.

Проводячи дослідження в декілька етапів для кожного дошкільника було попередньо виготовлено буклет в який входили картки методик, картинки на яких зображені різноманітні предмети, стимульний матеріал, папір для фіксації відповідей вихователем.

Кожен етап дослідження починався з встановлення контакту, зацікавлення дошкільника та заохочення (налаштування) його на співпрацю, роз'яснення правил виконання завдань. Завершивши проведення методик з усіма дошкільниками перший етап дослідження закінчувався, була проведена попередня обробка даних.

2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту

Таким чином, до констатувального етапу експерименту були залучені 18 вихованців сташої дошкільної групи з тяжкими порушеннями мовлення. Нами було проведено дослідження з дітьми закладу дошкільної освіти №17 міста Кривого Рогу.

Методики які використовувалися в ході визначення рівня розвитку пам'яті «Запам'ятай 10 слів» та «Назви малюнки»; методики для визначення рівня розвитку концентрації та утримання уваги «Переплетені лінії»; методика вивчення рівня елементів мислення (словесно-логічного та наочно-образного) «П'ятий зайвий», «Історія в малюнках».

За результатами проведеної методики «10 слів» 61,1% (11 вихованців) мають середній рівень розвитку вербальної пам'яті, у 38,9% (7 вих-ців) низький слухова пам'ять на низькому рівні розвитку. Високий рівень не виявлено.

В ході проведення методики «Назви картинки» 11,1% (2 вихованців) має високий рівень розвитку зорової пам'яті, у 61,1% (11 вихованців) середній рівень, у 27,8% (5 вихованців) образна пам'ять на низькому рівні.

Проаналізувавши результати проведення методики «Переплетені лінії»

ми зробили висновок, що серед 38,1% (7 вихованців) обстежених мають середній рівень розвитку уваги, у 61,1% (11 вих-ців) визначено низький рівень. Високий рівень – не виявлено.

Методика «П'ятий зайвий» показала, що: 11,1% (2 вихованців) мають високий рівень розвитку мислення, 38,9% (7 вихованців) мають середній рівень розвитку основних мисленнєвих операцій, у 50% (9 вихованців) здатності до абстрагування та узагальнення на низькому рівні.

Методика «Історія в картинках»: 11,1% (2 вихованців) мають високий рівень розвитку словесно-логічного мислення, у 55,6% (10 вихованців) діагностовано середній рівень, 33,3% (6 вихованців) мають низький рівень розвитку словесно-логічного мислення.

2.3. Теоретичне обґрунтування методики формувального експерименту

Мета освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі розвинути індивідуальні пізнавальні здібності дитини, що вимагає приділення особливої уваги до навчання, виховання та рівня засвоєння дошкільниками матеріалу програми. Саме в ході навчання з'ясовуємо про рівень успішності пізнавальної діяльності. Тому важливо знати, що і як дитина робить для засвоєння матеріалу, тому, що засвоєння програмового матеріалу залежить від її пізнавальної активності.

Шляхів розвитку пізнавальних здібностей існує безліч. Для їх розвитку необхідно врахувати темпи навчованості дітей, а також особливості їх емоційного стану та виховання позитивного ставлення до довільної діяльності, застосування різних видів діяльності дітей.

Експериментальний режим показав, що саме ігри математичного спрямування, ігри з логіки та заняття про довкілля мають позитивний вплив на розвиток пізнавальних здібностей.

Ми запланували і реалізували різноманітні методики і форми навчання і виховання: ігрова вправа «Художник», спостереження-гра «Знайди

спільне», ігри «Смислові ряди», «Залишаємо незвичайні сліди», «Чарівне перетворення», «Залиш свій слід», «Кола на піску»; «Долоньки вітаються з водою», «Веселі кораблики», заняття «Подорож у майбутнє», які значно підвищили рівень самостійності та пізнавальний рівень дітей. А також нами були використанні логічні словесні завдання: «Перша квіточка», «Їжачок», «Що трапалося?», «По гриби», «Кроленята», «Цікава рослина», досліди «Вода», «Повітря».

Для розв'язання задач нами були виготовлені різноманітні ігри та завдання, а саме: «Двокольоровий квадрат», «Чотирикольоровий квадрат», «Диво квітка», «Ігровізор» (логіко-математичні ігри для сенсорно-пізнавального розвитку). Дидактичні посібники:

- «Силует», «Що зайве в малюнку» «Що наплутав художник», «Маленькі кухарі», «Увага», «Знайди відмінності» тощо. - розвиток пам'яті, уваги, мислення, уваги.

- «Назви одним словом», «Що зайве», «Вилучи предмет» тощо.- класифікація предметів за якісними та кількісними показниками.

Необхідно відмітити, педагоги дошкільного закладу в корекційній роботі з дітьми з ООП застосовують ігри логіко-математичного спрямування.

Широко використовуються ігри вони використовують ігри, спрямовані на вдосконалення сенсорного розвитку, а саме:

Кольори і відтінки. Кольори малеча засвоює до п'яти років. Вихователі продовжують вчити дітей розпізнавати кольори та їх відтінки, завдяки іграм та мовним вправам, де діти використовують асоціації, вчать на кольорових предметах: Зелений – кавун, червоне – яблучко, сині – сливи, тощо. Закріплення відбувається з допомогою головоломок-пазлів «Кольорові олівці», «Спортсмени», «Логічні таблиці» та ін..

Об'ємні та площинні форми. Діти молодшого та середнього дошкільного віку опановують назви геометричних фігур та знайомляться з їх зображенням: квадрат, прямокутник, коло, трикутник; а також об'ємними

тілами: куля, куб, циліндр. Діти старшого дошкільного віку закріплюють та поглиблюють знання про геометричні фігури граючи в ігри «Опиши форму», «Чарівна торбиночка», «Скажи чому це так?», «Яку фігуру бачиш?» та ін.

Знайомство з величиною (види, ознаки, властивості). Діти старшого дошкільного віку повинні вміти упорядковувати предмети за довжиною, шириною, висотою та за об'ємом в цілому. Цьому сприяють ігри з паличками Кюїзенера, ігри з блоками З. Дьенеша та ін. Діти вчаться підбирати пари предметів за величиною, вміло оцінювати величину предмета візуально, поширюють свій словниковий запас, що характеризується поняттями величини: довгий - короткий, широкий – вузький, за довжиною – рівні, за шириною – рівні.

Предмети, їх властивості та якості. Велика увага приділяється іграм на розпізнавання властивостей та якостей предмету – «Підбери за властивістю», «Погрупууй за ознаками», «Логічний їжачок», «Що з чого?» та ін.. Наприклад у грі «Логічний їжачок», діти намагаються зібрати по 4 картки відповіді до основної картки, та пояснити свій вибір, необхідно правильно зібрати весь блок, приєднавши до центральної картки - 4 картки-відповіді та пояснити свій вибір. І дошкільники пояснювали, що до їжачка ми приєднали – яблуко, гриб, кактус та голку, бо їжачок на голки збирає гриби, яблука; схожий на кактус, має тіло вкрите колючками.

Предмети та їх класифікація за якісними та кількісними ознаками. Діти із задоволенням граються в ігри, коли класифікують предмети та їх сукупність за спільними ознаками: це ігри «Професії» кому що потрібно для роботи?, «Супермаркет» виклади на вітрину, «Дикі та свійські тварини» тварини, «Контури» на яку фігуру схоже? тощо. Граючи в такі ігри діти вчаться класифікувати предмети за їх ознаками, знаходити схоже та відмінне між ними. Гра «Назви одним словом» вчить дошкільників класифікувати об'єкти та явища, які об'єднуються за спільними ознаками в групи; «Корова, коза, свиння – це домашні тварини, вони живуть біля людей». Відповіді на

питання педагога – «Вилуч зайвого» були різні діти пояснювали (зайва сорока тому що це птах, а коза, свиня та корова це тварини.); «Зайвий їжак – тому що, тіло у нього вкрите голками, а у лисиці, вовка та зайця - хутром». Діти в аналізують, зіставляють окремі елементи, знаходять спільні властивості, відбирають найбільш значущі з них і відшуковують ці властивості в предметах, що зовні відрізняються; виявляють зв'язки між предметами та їх явищами .

Просторова орієнтація. Складання орнаментів, візерунків, предметів, малюнків з геометричних фігур, які відрізняються за кольором, формою чи величиною. Діти старшого дошкільного віку інколи важко орієнтуються в просторі та визначають місцезнаходження відносно об'єктів, що їх оточують. Рішенню цієї проблеми стали ігри «Муха», «Жук», «Крижинки» та ін..

У грі «Танграм» діти грають за правилами і виконують інструкції вихователя, вміло та поетапно викладають різні силуети за зразком і власним задумом. Педагог надає шанс малюкам самостійно зробити фігуру за задумом та пропонує іншим дітям відгадати – що це?

Ігри «Хустка для бабусі», «Геометричний килимок» сприяють орієнтуванню на площині аркуша паперу, складанню орнаменту з використанням геометричних фігур, різних за величиною, формою, кольором. Діти викладають орнамент, а потім пояснюють, які використали геометричні фігури та називають місцезнаходження тої чи іншої фігури (ліворуч, праворуч, всередині). [29].

Визначення часової послідовності подій. Широко використовуються ігри де діти визначають та встановлюють часову послідовність подій, причинно-наслідкові зв'язки між явищами: «Коли це буває?», «Що спочатку, що потім», «Парасольки» та ін..

Ігри «Що наплутав художник», «Що зайве», «Силует» та ін. збагачують та розширюють безпосередній чуттєвий досвід дітей, уточнюють їхні уявлення і тим самим розвивають спостережливість. Зацікавленість

дітей полегшує засвоєння та усвідомлення матеріалу. [8].

У грі «Крижинки» діти дається завдання викласти фігури на схему за допомогою цього далі вони мають можливість самостійно складати за схемою на столі і трансформувати в інші фігури за власним задумом. Спостерігаючи за дітьми, ми побачили, що вони намагаються дізнатися, відшукати, радіти успіху в результаті самостійно розв'язання завдання. [8].

На заняттях від дошкільнят не вимагають особливих математичних здібностей та знань. Ігрові заняття побудовані на знаннях з математики, які діти отримують, засвоївши знання про кількість, простір та час, та навчившись логічно мислити. Основою цих знань є розвиваючі ігри.

Зміст занять включає ігри, що розвивають сенсорні та інтелектуальні здібності, формують передумови творчих здібностей. В процесі одного заняття вихователь застосовує три розвиваючі гри. В залежності від віку дітей, їх готовності до сприймання ігрових завдань, складності ігор, їх кількість може бути більшою.

Для всебічного розвитку вихованців під час занять з логіки використовують міжпредметні зв'язки, що є фундаментом для розумового, морального та емоційного розвитку дошкільників. Заняття – повинно бути цікавою грою, де діти мають змогу подорожувати та мандрувати. Зустрічаються з казковими героями, щоб навчитись аналізувати, синтезувати, порівнювати об'єкти та явища, вчиться узагальнювати й конкретизувати, групувати й класифікувати.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні передбачає освітній напрям «Дитина в природному довкіллі». Діти повинні отримати елементарні знання про природне довкілля, зміни клімату, повинні бути обізнані який вплив людини на природу довкілля. З метою розвитку пізнавальних здібностей дошкільників розроблено програму, конспекти занять, які включають різноманітну пізнавальну діяльність, що дає змогу використовувати комплексний підхід до отримання глибоких вражень на емоційно-чуттєвій основі. Це допомагає дитині всебічно розкрити

властивості предметів, явищ довкілля під час пізнання і водночас впливає на розвиток її пізнавальної активності. [2].

На заняттях малеча слухає казки, легенди, «подорожує» у всесвіті, вигадує казки про подорож небесних тіл, пише листи далеким зіркам, складає загадки. Разом з вихователем експериментують, досліджують, грають.

Вся робота побудована на живому спогляданні, спостереженнях, розвиваючих іграх, художньому слові, на різноманітній діяльності. Дошкільнята отримують вміння аналізу, порівняння, узагальнення, свідомого і гнучкого оперування своїми знаннями в певних ситуаціях. Розвиваючи пізнавальні здібності, діти «виходять» за межі того, з чим вони безпосередньо стикаються, мріяти про життя в безмежному просторі Всесвіту.

Беручи за основу Декларацію прав людини ООН, конвенцію по правам дитини, матеріали Центру по правам людини (Женева) була розроблена програма «Мої права» для дітей старшого дошкільного віку. [21].

Розроблена програма є змістовою частиною комплексної програми розвитку програми дошкільної освіти. Заняття проводить психолог один раз на тиждень за розкладом і продовжуються в роботі з вихователями, батьками.

Принципи активізації творчого потенціалу, партнерського спілкування та навчання системного мислення є основними принципами даної програми. Змістовні заняття допомагають розвивати пізнавальну активність та пізнавальні здібності дошкільнят.

Методичні прийоми що використовуються в процесі занять:

- ✓ ігри (рольові, словесні, рухливі ігри);
- ✓ розповіді;
- ✓ ситуації;
- ✓ етюди;
- ✓ релаксаційні вправи («мозковий штурм», «асоціації»);

- ✓ бесіди;
- ✓ тренінги, робота в парах;
- ✓ образотворче мистецтво (малювання, аплікація, ліплення різноманітних форм.)

2.4. Методика розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку зтяжкими порушеннями мовлення.

Методика розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку зтяжкими порушеннями мовлення передбачає комплекс логопедичних занять, спрямованих на стимуляцію когнітивних процесів у цієї групи дітей. Методика складається з трьох основних етапів, на кожному з яких використовувалися різні ігри та завдання, спрямовані на досягнення певних цілей.

Перший етап: "Активізація уваги та спостережливості"

Мета: Активізація уваги та спостережливості дітей, покращення їх здатності сприймати та аналізувати навколишній світ.

Обладнання: Картки з малюнками предметів, планшет, кольорові олівці. Інструкція:

1. Гра "Знайди відмінності"

- Дітям пропонувалися картки з малюнками, на яких були подані два малюнки, майже ідентичні, але з деякими різницями.

- Діти повинні були знайти ці різниці та показати їх.

2. Гра "Запам'ятай і передай"

- Логопед показував дітям групу предметів на планшеті протягом кількох секунд.

- Потім діти мали переказати, які саме предмети вони бачили.

3. Гра "Заповни пропуски"

- Дітям пропонувалися картки з малюнками, на яких були відсутні деякі деталі.

- Діти повинні були намалювати відсутні елементи.

Другий етап: "Розвиток логічного мислення"

Мета: Розвиток логічного мислення та аналітичних навичок дітей.

Обладнання: Логічні головоломки, конструктори, малюнки з продовженнями.

Інструкція:

1. Головоломки "З'єднай точки"

- Дітям пропонувалися аркуші з числовими або буквеними точками, які вони повинні були з'єднати, відтворюючи певний образець.

2. Гра "Будуємо з конструктора"

- Діти мали конструктор, з якого вони повинні були побудувати певну фігуру, користуючись інструкцією.

3. Завдання на продовження малюнку

- Дітям показували початковий малюнок, а вони повинні були намалювати продовження малюнка, враховуючи логічний зв'язок

Третій етап: "Розвиток пам'яті та уяви"

Мета: Зміцнення пам'яті, розвиток уяви та креативного мислення.

Обладнання: Картки із зображеннями, кольорові фломастери, папір

Інструкція:

1. Гра "Пам'ятай і розкажи"

- Дітям показувалися картки з різними предметами на короткий час, після чого вони мали розповісти, що вони пам'ятають.

2. Малюнок із фантазією

- Діти отримали картки з незавершеними малюнками та завданням нарисувати їх так, як вони уявляють.

3. Складання розповіді за малюнками

- Дітям показувалися картки зі зображеннями, і вони повинні були скласти розповідь, розповідаючи, що вони бачать на малюнку.

Ці етапи проводилися на логопедичних заняттях у спеціальній групі ЗДОта в індивідуальній формі, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

2.5. Аналіз результатів формувального експерименту

Аналіз результатів (кількісний та якісний) проведеної роботи за для вивчення розвитку психічних, пізнавальних процесів у дітей з тяжкими порушеннями мовлення – є сутністю нашої дослідницько-експериментальної роботи. Обстеження динаміки рівнів розвитку пізнавальних процесів дітей проводився за такою ж методикою що була обрана на початковому етапі дослідження.

Впродовж двох місяців навчального року у закладі дошкільної освіти №17 міста Кривого Рогу проводилась система тренінгових занять для дітей із тяжким порушенням мовлення, які мають низький рівень розвитку пізнавальних процесів.

Застосувавши систему занять щодо розвитку пізнавальних процесів старших дошкільників ми провели повторне діагностичне обстеження.

Методика «10 слів» у 22,2 % (4 вихованців) діагностовано високий рівень, у 50 % (9 вихованців) визначено середній рівень розвитку вербальної пам'яті, у 27,8 % (5 вихованців) – мають низький рівень розвитку пам'яті (слухової). Високий рівень- кількість обстежених вихованців зросла на 20 %, середній та низький рівень – показники зменшились на 11,1 %

За результатами проведеної методики «Назви картинки» 33,3 % (6 вихованців) мають високий рівень розвитку зорової пам'яті, у 55,6 % (10 вихованців) середній рівень, респондентів, у 11,1 % (2 вихованців) – низький рівень розвитку образної пам'яті виявлено не було

Методика «Переплетені лінії» - у 16,6 % (3 вихованців) діагностовано високий рівень стійкості та концентрації уваги, у 55,6% (10 вихованців) мають середній рівень розвитку уваги, у 27,8 % (5 вихованців) виявлено низький рівень. Високий рівень концентрації та утримання уваги не виявлено.

Методика «П'ятий зайвий» - було отримано наступні результати: 22,2 % (4 вихованців) мають високий рівень розвитку мислення, 38,9 % (7 вихованців) мають середній рівень розвитку основних мисленнєвих операцій, 38,9 % (7 вихованців) мають низький рівень здатності до узагальнення та абстрагування.

Методика «Історія в малюнках» - 33,3 % (6 вихованців) - високий рівень розвитку елементів мислення (словесно-логічного), у 50 % (9 вихованців) діагностовано середній рівень, 16,6% (3 вихованців) мають низький рівень розвитку елементів словесно-логічного мислення.

Результати що до визначення рівнів розвитку пізнавальних процесів у дошкільників до та після проведення корекційно-розвиткових занять відображено в порівняльній таблиці 2.

Таблиця 2.2.

Динаміка рівнів сформованості пізнавальних процесів у дітей із тяжким порушенням мовлення до і після проведення формувального експерименту

Рівні розвитку	Пізнавальні психічні процеси					
	Пам'ять		Увага		Мислення	
	Конст.е кс	Контр.екс п	Конст.ек с	Контр.екс п	Конст.ек с	Контр.е ксп
Високий	0%	22,2%	0%	16,6%	11,1%	22,2%
Середній	61,1%	50%	61,1%	55,6%	38,9%	38,9%
Низький	38,9%	27,8%	38,9%	27,8%	50%	38,9%

Дослідження пам'яті: у 0% дітей показники рівня розвитку пам'яті на констатувальному етапі експерименту відповідали високому рівню, під час

контрольного експерименту цей показник становив 22,2%. У 61,1% дітей показники рівня розвитку пам'яті на констатувальному етапі експерименту відповідали середньому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 50%. У 38,9% дітей показники рівня розвитку пам'яті на констатувальному етапі експерименту відповідали низькому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 27,8%.

Дослідження уваги: у 0% дітей показники рівня розвитку уваги на констатувальному етапі експерименту відповідали високому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 16,6%. У 61,1% дітей показники рівня розвитку уваги на констатувальному етапі експерименту відповідали середньому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 55,6%. У 38,9% дітей показники рівня розвитку уваги на констатувальному етапі експерименту відповідали низькому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 27,8%.

Дослідження мислення: у 11,1% дітей показники рівня розвитку мислення на констатувальному етапі експерименту відповідали високому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 22,2%. У 38,9% дітей показники рівня розвитку мислення на констатувальному етапі експерименту відповідали середньому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 38,9%. У 50% дітей показники рівня розвитку мислення на констатувальному етапі експерименту відповідали низькому рівню, під час контрольного експерименту цей показник становив 38,9%.

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу літературних джерел з проблеми дослідження встановлено, що пізнавальна компетентність це головний чинник розвитку особистості дітей. Пізнавальні навички це сенсорні, інтелектуальні та творчі здібності, які сприяють успішному оволодінню будь-яким видом діяльності. Вони є загальними здібностями, які застосовуються та розвиваються під час засвоєння знань за різними розділами програми.

Дослідження теоретичних засад пізнавального розвитку дошкільників із ТПМ дозволило виділити складові базових пізнавальних здібностей у зазначеної категорії дітей:

- рівень інтелектуального розвитку (мисленнєвої, мнемічної, перцептивної складової);
- рівень загальної научуваності дитини;
- пізнавальну активність як системний поведінковий прояв пізнавальних здібностей, що має прояв у допитливості, зацікавленості дитини;
- рівень креативної здатності дитини до пошуковості й схильність до успішного розв'язання творчих завдань.

Встановлено, що різноманітна діяльність з предметами та явищами успішно розвиває пізнавальні здібності дітей старшого дошкільного віку, оскільки предмети та явища розкриваються перед дитиною з різних боків та глибше засвоюється програмовий матеріал завдяки самостійним пізнавальним діям.

З психолого-педагогічної точки зору для дітей дошкільного віку з порушенням мовлення оволодіння мовленням і рідною мовою є основним і шляхом успішного здобуття освіти та особистісного розвитку. Відхилення від нормативних вікових показників у розвитку усного мовлення призводять до труднощів у встановленні соціальних контактів з дорослими та однолітками, а також у опануванні навчальною діяльністю. Ці труднощі

гальмують процес засвоєння загальноосвітніх знань, розвиток навчальних умінь та навичок читання і письма на початковому етапі навчання в школі.

Під час експериментального дослідження стану сформованості пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку із ТПМ нами встановлено досить низькі показники розвитку різних видів уваги, пам'яті, зокрема слухомовленнєвої, мисленнєвих операцій, Відповідно, виникає потреба в проведенні відповідної корекційно-розвиткової роботи на логопедичних заняттях.

Нами було розроблено методи та прийоми логопедичної роботи, спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку із ТПМ в умовах спеціальної групи ЗДО. Це ігрові завдання на розвиток психічних процесів, які систематично проводилися з дітьми на логопедичних заняттях та використовувалися вихователем логопедичної групи.

Проаналізувавши експериментальний матеріал контрольного зрізу, ми зробили висновок, що рівень розвитку психічних процесів в у дошкільників із ТПМ значно покращився. Так, аналіз динаміки розвитку пам'яті засвідчив, що на 22,2 % зросли показники високого рівня; показники середнього та низького рівня знизились на 11,1 %. За показниками рівня концентрації та утримання уваги збільшився відсоток дітей з високим рівнем - на 16,6%; з середнім рівнем зменшилися на 5,5%; низьким - на 11,1 %. Повторна діагностика рівня розвитку мисленнєвих операцій засвідчила зростання високого рівня на 11,1 %, натомість низький рівень знизився на 11,1 %.

Порівнявши дані констатувального і контрольного експерименту ми зробили висновок, що розроблені та впроваджені у логопедичний процес методи та прийоми корекційно-розвиткової роботи сприяли покращенню рівня розвитку психічних процесів, що входять у склад пізнавальних здібностей.

Отже, найважливішою умовою пізнавального розвитку дошкільників є добре розвинене мовлення. Мовлення значним чином впливає на пізнання

дітьми навколишнього світу, розвитку вербального мислення, становленню позитивних взаємовідносин з однолітками та дорослими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А. Психологія навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Київ: Освіта, 2017. 211 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція, затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021. №33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 16.10.2023).
3. Балашова С. Формування здібностей у процесі контролю знань та умінь. *Початкова школа*. 2005. № 4. С.8-12. (дата звернення 10.10.2022).
4. Бодальов А. А. Особистість та спілкування. *Педагогіка*. 2016. № 1. С.13-14. (дата звернення 18.10.2022).
5. Бородушкіна Л. С. Вивчення ставлення молодших школярів до батьків. *Педагогічний досвід як джерело психолого-педагогічних знань у колективі та особистості школяра*. 2016. С.19-24.
6. Боулбі Дж. Створення та руйнування емоційних зв'язків. Дж. Боулбі.; пров. з англ. В. В. Старовойтова. К.: Академ. Проект. 2014. С. 232. URL: https://psychoanalitik.by/wp-content/uploads/boulbi_dzh._sozdanie_i_razrushenie_emocionalnyh_svyazey_psihologicheskie_tehnologii_-2006.pdf (дата звернення 26.10.2022).
7. Буянов М. І. Дитина з неблагополучної сім'ї: записки дитячого психіатра. Київ : Просвітництво, 1988. 207 с.
8. Ватаманюк Г.А. Інтелектуальна гра, як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності дошкільників. *Початкова школа*. 2008. № 5. С.40-43
9. Гапійчук І. М. Психолого-педагогічні аспекти розвитку пізнавальних здібностей дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи реалізації та педагогічна підтримка. 2012. С. 44-49.

10. Гірняк О. М. Поняттєво-категорійне поле та наукові підходи до розуміння взаємодії у психології. *Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. «Психологія та суспільство»*, 2017. № 3. С. 112-126. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Psis_2017_3_11 (дата звернення 16.11.2023).
11. Гоян І. М. Психодіагностичний, психокорекційний і розвивально-виховний практикум у дитячому садку: навч. посіб. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. 588 с.
12. Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса. Затверджено Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені В.К.Д. Ушинського» (протокол № 9 від 24.04.2018), 2018. 239 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2024/1/Sensory%20Development.pdf> (дата звернення 18.12.2022).
13. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТ, 2015. 227 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11801/1/child_psychological_diagnostics.pdf (дата звернення 18.01.2023).
14. Демидова А.С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. Бердянськ, 2006. №10. С.10-12. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-pershoosnov-piznavalnoyi-samostiynosti-starshykh-doshkilnykiv-u.html> (дата звернення 18.10.2022).
15. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. посіб. / Київ. «Центр учбової літератури», 2017. 392 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dutkevych_Tetiana/Dytiacha_psykholohiia.pdf (дата звернення 28.03.2023).
16. Енциклопедія діагностичних методик щодо з'ясування стану психофізичного розвитку дітей раннього віку / упоряд.: К. Л. Крутій, Л. О.

Федорович. Запоріжжя : ТОВ « ЛПС» ЛТД, 2012. 202 с.

17. Ісаєв Д.Н., Каган В.Є. Статеве виховання дітей: Медико-психологічні аспекти. Львів: Медицина, 1988. 112-133 с. URL: <http://psylib.myword.ru> (дата звернення 15.05.2023).

18. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посіб. для студентів ВНЗ М-во освіти і науки України ; вступ. сл. К. С. Дрозденко. 4-те вид. Київ : Каравела, 2017. 192 с.

19. Козубовська І., Шелевер О.. Профілактика відхилень у поведінці дітей дошкільного віку. The scientific heritage. 2020. №45 С. 47-50. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/40865/1/A3.pdf> (дата звернення 14.07.2022).

20. Коломинський Я. Л. Психологія розвитку дошкільника. Розвиток дітей з особливими потребами. Київ: Вид-во "Педагогічна думка" 2017.

21. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посібник. / за ред. О. Л. Кононко. Київ : Редакція журналу. „Дошкільне виховання”. 2003. С. 243. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> (дата звернення 24.08.2022).

22. Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства. Київ : Вид-во «Шкільний світ», вид. Л. Галіцина, 2016. 120 с. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2019-pdf> (дата звернення 06.05.2023).

23. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: ранній та молодший вік. Харків : Вид-во «Ранок». 2014. 160 с.

24. Кузьменко В.У. Індивідуальний підхід у розвитку пізнавальних здібностей дошкільників. Шляхи розвитку здібностей у дітей дошкільного віку : Зб. наук. пр. / Київ – Запоріжжя : 1999. 92 – 97 с.

25. Кулачківська С.Є. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника: метод. посіб. для педагогів, практик. психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. / Київ : Світич, 2013. 40 с.

26. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. Київ : Нора-принт, 1996. 158 с.
27. Литвиненко І.М. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. *Журнал «Дошкільне виховання»*. 2002. №4. С. 22-24.
28. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : науково-методичний посібник. / Київ : КНТ, 2008. 256 с.
29. Маценко Т.М., Веткова Н.О., Мельникова А.Г., Завірюха Т.С.. «Ігротека вихователя ДНЗ (система розвивальних ігор для дітей молодшого, середнього та старшого віку)» : посібник. Харків : Ранок, 2017. 141 с.
30. Нечипорук Н.І., Томей О.П. «Розвивальні ігри для дошкільників»: навчальне видання. Харків : Основа. 2007. 95 с.
31. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с. URL: <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psiiodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html> (дата звернення 11.11.2022).
32. Освітня програма для дітей «Дитина» від 2 до 7 років. Київ : 2016 С. 304. URL: <https://f.osvita.city/file/35/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf>
33. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навч.посіб. Київ : Академвидав, 2008. 432 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/498-dityacha-psiologiya-pavelkv-rv.html> (дата звернення 22.05.2022).
34. Палій А. А. Дитяча психодіагностика : навч. посіб. / Київ : Центр навч.л-ри, 2009. 477 с.
35. Педагогіка дітей раннього віку : навчально-методичний посібник / упоряд. Н.В. Рогальська, Н. А. Дудник. Умань: друкарня. 2012. 149 с.
36. Помяновська Н. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 465 с.

37. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628–III
URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/227264_710121 (дата звернення 19.10.2022).
38. Саражинська В.В. Розвиток пізнавальної сфери дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *«Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського»*. 2011. № 3-4. С. 236-241.
39. Стеценко І. «Логіки світу: Розвиток логічного мислення дітей 4-го, 5-го та 6-го року життя». Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
40. Тарасун В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації : монографія. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012. 412с
41. Федорович Л.О. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошк. віку : навч.-метод. посіб. / упоряд. Л.О.Федорович, О. В. Гнітій, І. В. Макаренко. Кременчук : Християнська Зоря. 2008. 217 с.
42. Хоменко С. О. Огляд діагностичних методик щодо з'ясування стану розвитку дітей раннього віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2016. № 32(2). С. 213-218.